

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.5Šušteršič
94(436-89)

Prejeto: 22. 12. 2009

Andrej Rahtendoc. dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: andrej.rahten@zrc-sazu.si

Šušteršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine

IZVLEČEK

Članek opisuje življenjsko pot zadnjega kranjskega deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča ter njegovih bratov in sestre: Ferdinanda, Abbona, Alojza in Alfonze. Predstavitev temelji predvsem na družinski kroniki in drugih virih iz družinskega arhiva, ki doslej širši javnosti niso bili znani. V članku so opisani tako zasebno življenje kot tudi temeljne značilnosti poklicnih poti Šušteršičev. Vsem je bil lasten izraziti legitimistični pogled na razvoj dogodkov v pozni habsburški monarhiji, ki je odražal skrb za obstoj mnogonarodne državne tvorbe v srcu Evrope. Po njenem razpadu je prav dolgo vztrajanje pri avstrodinastičnem patriotizmu usodno vplivalo na njihovo prilagajanje stvarnosti versajskega sistema.

KLJUČNE BESEDE

Ivan Šušteršič, Alojz Šušteršič, Ferdinand Šušteršič, habsburška monarhija, Kranjska

ABSTRACT

THE ŠUSTERSIČ FAMILY – THE HISTORY OF A CARNIOLAN LEGITIMIST FAMILY

The article describes the life of the last provincial governor of Carniola, Dr. Ivan Šušteršič, and the lives of his brothers and sisters: Ferdinand, Abdon, Alojz, and Alfonza. The presentation is largely based on the family chronicle and other sources contained in the family archives, unknown to the wider public until recently. The article sheds light on the private lives as well as the basic features of the careers pursued by the members of the Šušteršič family. They all shared a strong legitimist view of the developments that marked the late Habsburg Monarchy and expressed concern for the subsistence of a multinational state in the heart of Europe. After its disintegration, the tenacious insistence on Austrian dynastic patriotism fatefully influenced their adaptation to the reality of the Versailles system.

KEY WORDS

Ivan Šušteršič, Alojz Šušteršič, Ferdinand Šušteršič, the Habsburg Monarchy, Carniola

Uvod

Od izida monografije o dr. Ivanu Šusteršiču [Šusteršiču],¹ ki so ga ob njegovi smrti leta 1925 njegovi liberalni nasprotniki označili za "najmarkantnejšo politično osebnost predvojnih Slovencev", je minilo že dobro desetletje.² Šusteršič, ki je od preloma stoletja do prve svetovne vojne vodil slovenske (in pogosto tudi hrvaške in druge slovanske) poslance v dunajskem parlamentu, je bil edini slovenski politik v habsburški monarhiji, ki so mu celo nemškonalni nasprotniki priznavali državniški značaj. Kdor se želi sam prepričati o sposobnostih "nekronanega vojvode kranjskega", kot so ga poimenovali njegovi sodobniki, mora vzeti v roke zapisnike dunajskega parlamenta in avstro-ogrskih delegacij v letih 1896–1914. V njih bo našel vrsto govorov, ki pričajo o tem, da je slovenska politika v avstrijskem državnem zboru s Šusteršičem pridobila izvrstnega govornika, spretnega taktika in avtoritativnega voditelja v eni osebi. Še zlasti nas pritegnejo govori, v katerih je Šusteršič samozavestno vrednotil poteze zunanje politike habsburške monarhije, predvsem na območju Balkana. Prav gotovo noben resen poznavalec srednjeevropske zgodovine ne more iti mimo Šusteršičevih zaslug v boju za uvedbo splošne in enake volilne pravice, ki je bila za avstrijski državni zbor sprejeta v letih 1906/07. Sploh lahko ugotovimo, da je prav Šusteršičeva odločna in uspešna politika na Dunaju pomembno vplivala na samozavest naroda v obdobju vse agresivnejših nacionalizmov, ki so takrat obkrožali slovenstvo.

Zgodovinopisje in publicistika sta že v kraljevi Jugoslaviji demonizirala Šusteršičevo osebnost, nič

bolje pa se mu ni godilo v komunističnem obdobju. Marsikateri Šusteršičev dosežek je ostal skrit, ali pa so ga "angažirani" zgodovinarji pripisali komu drugemu. A popoln izbris iz zgodovinske zavesti seveda ni bil možen. Preteči je moralo več kot sedem desetletij od Šusteršičeve smrti, da se je kateri od slovenskih zgodovinarjev vendarle odločil napisati znanstveno monografijo o tem pomembnem slovenskem politiku. Leta 1998 smo dobili na knjižne police obsežno delo izpod peresa Janka Pleterskega o "poti prvaka slovenskega političnega katolicizma".³ Knjiga je vzbudila med slovenskimi zgodovinarji veliko pozornost, saj gre za zanimiv prikaz slovenske politične zgodovine na prehodu iz avstrijskega v jugoslovanski državni okvir. Pleterski se lahko sicer pohvali z nazivom avtorja prve monografije o Šusteršiču, a ob njenem izidu ni bil več edini znanstvenik, ki se je poglobljeno lotil raziskovanja Šusteršičevega življenja. Že dve leti pred njim je namreč Igor Grdina objavil svojo prvo razpravo o "nekronanem vojvodu kranjskem", ki so ji nato sledile še druge.⁴ Ob analizi Šusteršičevih političnih dejavnosti pa je doslej ostala še neraziskana življenjska pot ostalih članov družine, ki so pustili pečat na drugih področjih javnega življenja. Tem je posvečen tudi ta prispevek.

"Uradniška, strogo konservativna in legitimistična rodbina"

Že Silvo Kranjec, avtor članka v *Slovenskem biografskem leksikonu*, je leta 1971 opozoril, da je bil Šusteršič "eden redkih slov[enskih] politikov iz uradniške, strogo konservativne in legitimistične rodbine (en brat dvor[ni] svetnik, drugi admiral, sestra redovnica)".⁵ Poreklo in politična orientacija Šusteršičeve rodbine v številnih ozirih spominja na Rothove junake iz *Radetzkyjeve koračnice*. Ivanov ded Matej, ki se je rodil leta 1772, je bil še kmet, vendar družinska kronika piše,⁶ da si je prizadeval v

¹ Pri pisanju priimka tega slovenskega politika se je v novejši slovenski historiografiji uveljavila oblika "Šusteršič", ki jo uporabljata prva dva njegova biografa Silvo Kranjec in Janko Pleterski. Toda v večini virov je njegov priimek zapisan kot "Šusteršic", torej brez druge strešice. To velja tako za dokumente, ki jih je podpisoval, časopisje, zapisnike parlamentarnih teles, katerih član je bil, kakor tudi za velik del memoarov sodobnikov (npr. Frana Šukljeta). Tudi del slovenskih zgodovinarjev je v preteklosti uporabljal to obliko (npr. Fran Erjavc, včasih tudi Dušan Kermavner). Po mnenju Pleterskega se je Šusteršič podpisoval brez druge strešice vse do prevrata leta 1918, nato pa naj bi uporabljal obliko "Šusteršič". Toda dokumenti, ki se nahajajo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana v zapuščini Ivana Šusteršiča, kažejo, da se je tudi po prevratu in vse do smrti podpisoval brez druge strešice. Izjemo predstavlja njegova znana brošura *Moj odgovor iz leta 1922*. Vendar se v njegovem glasilu *Ljudski dnevnik* in na volilnih razglasilih iz leta 1923 znova pojavlja izvirna oblika "Šusteršic", ki jo najdemo potem tudi v časopisnih osmrtnicah. Je pa dejstvo, da je Silvo Kranjec, ki je napisal članek v *Slovenskem biografskem leksikonu*, uporabljal obliko "Šusteršič", in drugi zgodovinarji so se potem pač zgledovali po njem. Kljub temu menim, da je potrebno slediti originalnim dokumentom in uporabljati obliko "Šusteršic". Tega mnenja je tudi večina zgodovinarjev, ki so v zadnjem času raziskovali njegovo življenje.

² *Slovenski narod*, 9. 10. 1925.

³ Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič – pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*.

⁴ Prim. Igor Grdina, *Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šusteršič*; Isti, *Nekaj opazk o Šusteršičevi politiki pred in med prvo svetovno vojno*; Andrej Rahten, *Parlamentarni boj poslancev Slovenskega kluba proti Bienertovi vladi leta 1909*; Isti, *Zadnji slovenski avstrijakant. Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča*; Isti, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v dunajskem parlamentu*; Zvonko Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma. Idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*.

⁵ Kranjec, *Šusteršič Ivan*, str. 731.

⁶ Pri opisovanju Šusteršičeve rodbine se opiram na tipkopis, ki ga je v letih 1960–1962 napisala njegova nečakinja, sicer hči Ivanovega brata Abdona, Maria (Mitzi) Hiller, in ga naslovlila *Familien-Chronik*. Zahvaljujem se Gregorju Schusterschitzu, ki mi je priskrbel kopijo omenjenega rokopa in drugih gradiv iz družinskega arhiva.

Začetnika "dinastije": civilni in kazenski sodnik v Kranju Valentin Šusteršič in gostilničarjeva hči Marija Jalen sta se poročila leta 1851, v zakonu pa se jima je rodilo 6 otrok: Alfonza, Ferdinand, Ivan, Abdon, Just in Alojz (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitzza).

življenju doseči kaj več. A tudi Matejev sin Valentin, ki se je rodil leta 1805, je pri dvanajstih še pasel krave in ovce na Dolenjskem. Toda Valentin je bil vseeno prvi v družini, ki se je uspel povzdigniti na družbeni lestvici. Leta 1841 je končal študij prava in naslednje leto zaprisegel kot civilni in kazenski sodnik. Zaposlil se je na okrajnem sodišču v Kranju, kjer se je zaljubil v rosno mlado gostilničarjevo hči Marijo Jalen. Poročila sta se leta 1851, ko je bilo njej komaj sedemnajst let, cesarsko-kraljevi uradnik pa jih je štel že 46. V zakonu se jima je rodilo 6 otrok.

Leta 1857 se je v Trnovem pri Ilirski Bistrici rodila Alfonza, edina hči, ki pa je svoje življenje posvetila Jezusu in vstopila v samostan. Njen brat Ferdinand, ki je prijokal na svet leta 1859, je bil pravo sestrično nasprotje, saj je v najlepših letih zapustil Kranjsko in živel avantur polno življenje v

Združenih državah Amerike in Mehiki. Drugi Valentinov sin Abdon, ki se je rodil dve leti pred Ivanom, je napravil zgledno uradniško kariero. Po Abdonovem rojstvu se je družina iz Ilirske Bistrice preselila na Dolenjsko. Ivan je začel svojo življenjsko pot 29. maja 1863 v Gorenji vasi pri Ribnici. Za njim je bil čez dve leti rojen še Just, ki mu je leta 1867 sledil Alojz. Slednji je kot najmlajši sin veljal za ljubljenca družine, še zlasti, ker je napravil bleščečo kariero mornariškega častnika.

Šusteršičevi so se v začetku sedemdesetih let 19. stoletja preselili v Kranj. Kmalu so ostali brez matere, ki je leta 1874 podlegla zaradi tuberkuloze. Takrat je bilo Ivanu komaj enajst let, najmlajši "Lojzek" pa je štel šele sedem let. Skrb za otroke je prevzela pri vseh priljubljena guvernanta Beta, ki je upala, da bo kateri od sinov postal duhovnik. To se ni zgodilo, čeprav je vsaj eden izmed njih v zrelih letih izpričano preživel veliko časa v družbi kranjskih duhovnikov in postal njihov politični voditelj.

"Srečna uršulinka", mehiški avanturist in vestni uradnik

Tuberkuloza je povzročila tudi smrt očeta Valentina in brata Justa, ki sta oba podlegla tej bolezni marca 1885, v razmiku komaj štirih dni. Zdi se, da je za to boleznijo bolehal tudi Alfonza, ki je umrla stara komaj 39 let. V družinski kroniki je zabeleženo, da je bila "lepa in fanatično pobožna". Sprva je bila zaposlena kot učiteljica na ljudski šoli v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Toda smrt očeta in brata jo je očitno vzpodbudila k temu, da je septembra 1885 vstopila v uršulinski samostan v Škofji Loki. Od takrat naprej se je v pisnih bratom podpisovala kot "srečna uršulinka". Opozarjala jih je, da morajo zvesto izpolnjevati dolžnosti, ki izhajajo iz katoliške vere. Brata Abdona je vzpodbujala, da bi se odločil za duhovniški stan. Slednji se je res najprej odločil za študij teologije, vendar je kmalu presedlal na pravo.

Prav zato je bila Alfonza toliko bolj ponosna, ko je izvedela, da se je brat Ivan navdušil za slovensko katoliško gibanje. Leta 1887 se je namreč slednji udeležil svečane zaobljube svoje sestre Alfonze, ki je vstopila v uršulinski samostan v Škofji Loki. Zaobljube se je udeležil tudi ljubljanski knezoškof dr. Jakob Missia. Po enem od pričevanj se je takrat na železniški postaji Trate pri Škofji Loki z njim srečal tudi Ivan.⁷ Kmalu se je pokazalo, da je bilo to srečanje usodno za oba. Očitno je mladi odvetniški koncipient napravil na knezoškofa dober vtis. Ivan je dobil mogočnega zaščitnika, ki mu je omogočil hiter vzpon v katoliškem gibanju na Kranjskem.

⁷ Prim. NŠAL, Zapuščina Jožefa Šiške, nedatirana zabeležka Jožefa Šiške in dopis, naslovljen na stolnega kanonika Alojzija Stroja, 31. 7. 1939.

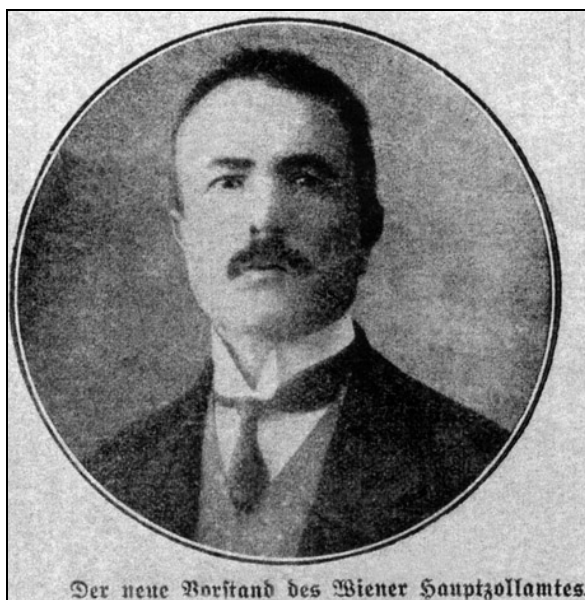
"Srečna uršulinka": Alfonza, edina hči Valentina Šusteršiča, ki je delo učiteljice zamenjala z vstopom v uršulinski samostan v Škofji Loki (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitza).

Alfonza je bila najbolj v skrbeh za Ferdinanda, saj je živel v Ameriki, ki je bila po njenem mnenju "polna prostozidarstva". Ferdinand je v "novi svet" prispel leta 1884 in se sprva večinoma zadrževal v Teksasu. Od tam se je napotil v Mehiko, kjer se je uveljavil kot rudarski inženir in si kmalu pridobil precejšnje bogastvo. Njegovo ime lahko zasledimo tudi v strokovni literaturi, kjer se mu pripisuje posebna kupelacijska metoda za pridobivanje dragih kovin.⁸ Večinoma je deloval v rudnikih zlata in srebra v Ecatlanu, v državi Jalisco. Tam se je najprej zapletel v zvezo z mesticinjjo, ki mu je povila hči Elviro. Leta 1903 se je Ferdinand, takrat star že 44 let, v mestu Cosala poročil s komaj šestnajstletno Eloiso Cabado y Gonzalez. Naslednje leto se jima je rodila hči Eloisa Guadalupe, vendar je mati umrla že dva tedna po porodu.

⁸ Hofmann, *Hydrometallurgy*, str. 195–196.

Mehiški avanturist: Ferdinand Šusteršič se je v Mehiki uveljavil v rudarstvu; na fotografiji s hčerko Eloiso Guadalupe (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitza).

Vestni uradnik: Abdon je napravil zgledno uradniško kariero; veljal je za največjega poliglota v družini, a je bil hkrati tudi odločno nemškonacionalno usmerjen, saj se je podpisoval kot "Schusterschitz" (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitza).

Abdon je po študiju prava najprej dve leti služboval v Ljubljani kot pripravnik v finančni službi, nato pa je leta 1885 odšel v Innsbruck. Tu se je zaljubil v Angelino Praxmarer, ki je malo pred njegovim prihodom ostala vdova po smrti prvega moža Ferdinanda Strasserja. Angela je bila hči prav tako ovdovele gospodinje, pri kateri je Abdon stanoval. Poročila sta se leta 1889. Abdon je leta 1894 dobil naziv inšpektorja drugega razreda Finančne straže Tirolske in Predarlške. Leta 1903 se je za dve leti preselil v Gorico, od tam pa je bil ponovno poslan v Innsbruck. V letih 1908–1910 je nadaljeval kariero finančnega uradnika v Trentu. Sledilo je dveletno obdobje službovanja na Finančnem ministrstvu na Dunaju. Po enoletni vrnitvi v Innsbruck pa si je Abdon leta 1913 prislužil naziv dvornega svetnika in postal predstojnik Glavnega carinskega urada na Dunaju.

Junak iz Peitanga

Najmlajši Valentinov sin Alojz je leta 1884 vstopil v pomorsko akademijo na Reki.⁹ V njegovem šolskem dosjeju piše, da razpolaga z zelo dobrim znanjem jadralne vadbe, prakse in teorije topništva ter streljanja. Njegovi učitelji so pri njem zaznali "trden značaj", ki se zna obvladati. Napovedovali so mu, da bo postal "zelo iznajdljiv, zanesljiv in energičen kadet". Njegova edina šibkost je bila kratkovidnost. Po štirih letih šolanja na Reki je Alojz vstopil v vojno mornarico, kjer je povsem upravičil in celo presegel napovedi svojih učiteljev.

Leta 1891 je Alojz postal pomorski častniški pripravnik. Tri leta kasneje se je prvič podal na transoceansko pot in sicer na ladji na vijačni pogon *Aurora*. Leta 1896 se je vkrcal na znamenito topniško učno ladjo *Novara* in po uspešno opravljenem topniškem tečaju za častnike nastopil mesto inštruktorja. Leta 1898 je napredoval v čin poročnika in dve leti kasneje začel služiti na veliki križarki *Kaiserin Elisabeth* (slednja se je med prvo svetovno vojno zapisala v zgodovino po junaški obrambi nemške kolonije Kiavčou /Jiaozhou/ pred premočnimi japonskimi silami).

Ko se je pomladi leta 1900 Avstro-Ogrska pridružila mednarodnim intervencijskim silam na Kitajskem, ki so imele nalogo zadušiti "boksarski upor", je bil tja na oklepni križarki *Kaiserin und Königin Maria Theresia* poslan tudi Alojz. Skupaj z njim je bil na ladji poročnik Viktor Wickerhauser, ki je po prvi svetovni vojni poveljeval kraljevi jugoslovanski mornarici. Za razliko od njihovih kolegov, ki so v mednarodnih silah na Kitajskem

rutinirano predstavljali kolonialne velesile, cesarski in kraljevi vojaki do takrat niso imeli izkušenj s tovrstnimi posredovalnimi akcijami. Izjema je bila udeležba pri mednarodni intervenciji na Kreti leta 1897, ko so avstro-ogrski vojaki prvič dobili tudi posebne poletne uniforme. Za obračun s kitajskimi uporniki pa so Alojz in avstro-ogrski udeleženci mednarodnih sil dobili provizorične pehotne kaki uniforme v "kolonialnem stilu".

Vsa standardna dela o avstro-ogrski intervenciji na Daljnem vzhodu omenjajo Alojzovo drzno poveljevanje pri zavzetju trdnjave Peitang v noči z 19. na 20. september 1900.¹⁰ Trdnjavo, ki ji je poveljeval general Li z okoli 5000 možmi, so skupno oblegali ruski, nemški in avstro-ogrski vojaki pod poveljstvom ruskega generala Rudolfa barona Stackelberga. Šusteršič jo je napadel z naskokom kljub temu, da je bil dostop do nje oviran zaradi velikega števila pohodnih min. Kot piše Theodor vitez Winterhalder v znanem delu o bojih na Kitajskem, je takrat avstro-ogrski oddelek mednarodnih sil pod Šusteršičevim poveljstvom uspel zajeti tri sovražnikove zastave.

Po koncu boksarske vstaje je Alojz ostal na Kitajskem. V letih 1901–1902 je poveljeval stražarskemu oddelku avstro-ogrskega poslaništva v Peking. Nato se je za pol leta vkrcal na ladjo, s katero se je na Kitajsko tudi pripeljal – *Kaiserin und Königin Maria Theresia*. Sledilo je krajše delovanje na torpedni ladji *Planet*, kjer je služil kot prvi častnik v prvi rezervi. Leta 1903 je najprej služboval v Vojnem pristaniškem poveljstvu v Boki Kotorski, nato pa je bil imenovan za začasnega poveljnika garnizije Šibenik. Leta 1904, ko je poveljevanje cesarski in kraljevi vojni mornarici prevzel viceadmiral Rudolf grof Montecuccolli-Polinago, je postal prvi častnik na transportnem parniku *Pola*.

Montecuccolli je bil zadnji predstavnik generacije zmagovalcev bitke pri Visu na čelu avstro-ogrske mornarice. Čeprav je bil italijanskega porekla (njegova družina je emigrirala iz nekdanjega Vojvodstva Modena), je bila njegova politika v prvi vrsti usmerjena prav proti italijanski pomorski sili. Montecuccollijeva doba je sovpadla z vrhuncem nemško-britanskega tekmovanja na morju, saj je najmočnejša vojna mornarica na svetu leta 1906 za obrambo *Pax Britannica* splavila nov tip ladje – dreadnought. Ob podpori prestolonaslednika Franca Ferdinanda je takrat tudi avstro-ogrska mornarica začela pospe-

⁹ Prim. Alois Schusterschitz, *Qualifikations-Liste*, ÖStA, Kriegsarchiv, Marine Qual, 5166; ASBL, Mapa Alojza Šusteršiča. Največ podatkov o Alojzu najdemo v glavnem standardnem delu o avstro-ogrskih admiralih: Schmidt-Brentano, *Die österreichischen Admirale*, III, str. 255–256.

¹⁰ Prim. Alfred Koudelka, *Unsere Kriegsmarine*; Theodor Winterhalder, *Kämpfe in China. Eine Darstellung der Wirren und der Beteiligung von Österreich-Ungarns Seemacht an ihrer Niederwerfung in den Jahren 1900–1901; Mit S. M. S. Zenta in China. "Mich hatte auch diesmal der Tod nicht gewollt..." Aus dem Tagebuch eines k.u.k. Matrosen während des Boxeraufstands*, uredila Claudia Ham-M. Christian Ortner; Peter Jung, *Sturm über China. Österreich-Ungarns Einsatz im Boxeraufstand 1900*; Hans Hugo Sokol, *Des Kaisers Seemacht 1848–1914. Die k. k. österreichische Kriegsmarine*.

šeno krepiti svojo floto. Prav Alojzov brat Ivan, ki je kot takrat najvplivnejši slovenski politik vodil slovenske in hrvaške poslance v dunajskem parlamentu, je spadal med najglasnejše zagovornike prestolonaslednikovih načrtov.¹¹ V delegacijah je odločno podpiral predloge o zgraditvi močne vojne mornarice, ki bi se lahko postavila po robu imperialističnim težnjam Italijanske kraljevine. Njegovim izjavam v stilu edina garancija za zavezništvo z Italijo se imenuje *dreadnoughti*, so v "belvederskem krogu" Franca Ferdinanda gotovo z odobravanjem prikimali.

Alojz se je leta 1905 za štiri mesece vrnil na ladjo *Kaiserin und Königin Maria Theresia*, nato pa je bil tik pred koncem leta prestavljen v poveljstvo arzenala v Pulju. Tu je ostal do začetka leta 1907, ko se je vkrcal na linijsko ladjo *Erzherzog Friedrich* kot topniški častnik. Jeseni istega leta je zasedel mesto prvega častnika na učni ladji *Schwarzenberg*, kjer je ostal eno leto. Nato je bil imenovan v Pomorskotehnični odbor, dokler ni leta 1909 postal poveljnik učne ladje *Nautilus*. Po enomesečnem službovanju na mestu prvega častnika v prvi rezervi na linijski ladji *Wien*, ki mu je sledilo enoletno bivanje na linijski ladji *Árpád*, je leta 1910 prevzel poveljstvo torpedne ladje *Komet*.

V istem letu je Alojz svojo zgledno častniško kariero dopolnil še s poroko v ugledno družino. Poročil se je namreč z Alice, 22-letno hčerko višjega inženirja pomorskega topništva Karla Pfeiferja. Alojz je veljal za prijetnega sogovornika, njegova mornariška uniforma pa je bila v ponos vsem članom družine. Pogosto jih je razveseljeval s številnimi anekdotami, ki jih je nabral med svojimi potovanji. Kot beremo v družinski kroniki, je bila med najbolj priljubljenimi njegova pripoved, kako je nekoč pristal v Mehiki in se tam srečal z nekim konzulom. Ko se je slednjemu predstavil, misleč, da

Junak iz Peitanga: udeleženec mednarodne intervencije med boksarsko vstajo in kasnejši kontraadmiral Alojz Šusteršič z ženo Alice Pfeifer (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitzza).

si bo težko zapomnil njegov priimek s številnimi šumniki, ga je gostitelj presenetil: "Zanimivo, tudi v Mehiki imamo enega Šusteršiča, rudarskega inženirja." Alojz mu je mirno odgovoril: "Ja, to bo moj brat Ferdinand." Slednji je namreč že v mladosti zapustil habsburško monarhijo in se naselil v Mehiki, kjer se je ukvarjal z rudarstvom.

Po poroki je Alojz najprej opravljal različne funkcije v Pulju, nato pa je leta 1912 postal poveljnik križarke *Panther*. Tik pred izbruhom prve svetovne vojne je po cesarjevem ukazu s križarko *Szigetvár* odplul "v specialno misijo" na Bližnji vzhod. V spominih njegove žene Alice lahko preberemo, da ga je Franc Jožef po končani misiji sprejel v zasebno avdienco. Šusteršičev ugled so povečevala tudi številna domača in tuja odlikovanja. Leta 1903 je dobil ruski *Red sv. Ane 3. razreda* z meči, leta 1908 črnogorski *Danilov red* in leta 1914 od papeža še *Poveljniški križ Reda svetega groba*.

"Nekronani vojvoda Kranjski"

Če sta Ferdinand in Alojz poskrbela, da je njun družinski priimek postal znan v Mehiki in v avstro-ogorski mornarici, je Ivanovo ime zaslovelo v političnem življenju pozne habsburške monarhije. Ivan je veljal v družini za "zgledega otroka". V letih 1873–1875 je obiskoval gimnazijo v Kranju, nato pa do leta 1881 še I. državno gimnazijo v Ljubljani.¹² Nato se je odpravil na Dunaj, kjer je do leta 1885 študiral pravo.

Med študijem je Ivan večinoma stanoval pri minoritih. Politični nasprotniki so Šusteršiču kasneje večkrat očitali, da je bil v mladosti "svobodomiseln" in proticerkveno usmerjen. Ponekod najdemo tudi trditve, da mu je bila v študentskih letih blizu miselnost nemškonacionalnih buršev. To naj bi bilo razvidno iz njegovega zavzemanja, da bi tudi člani slovenskega akademskega društva "Slovenija" na Dunaju, v katerem je bil tajnik, nosili tribarvne slovenske trakove. Del članov je tej "nemški šegi" nasprotoval, Šusteršič pa je vodil skupino, ki je menila, "da mora vsak slovenski dijak tudi med nemškim ljudstvom na Dunaju kazati svojo narodnost". Na koncu je bila uspešnejša Šusteršičeva skupina in "Slovenija" je z neznatno večino glasov sprejela nošnjo tribarvnih trakov.¹³ Šusteršič je kasneje iz društva odstopil, "ker se mu je zdelo premalo narodno radikalno".¹⁴

V spominski literaturi se je ohranil tudi zanimiv zapis Henrika Tume, ki je politično kariero najprej napravil v liberalni stranki na Goriškem, nato pa se vključil v Jugoslovansko socialdemokratsko stranko. Šusteršiča je spoznal v študentskih letih na Dunaju,

¹² *Jahresbericht des k.k. Obergymnasiums zu Laibach 1876–1881.*

¹³ Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 121–122.

¹⁴ Bergant, *Kranjska*, str. 143–144 in 171–175.

¹¹ Rahten, *Trilistični koncepti*, str. 43–54.

a mu "ni bil simpatičen". V spominu mu je ostalo, da se je kasnejši vodja stranke slovenskega političnega katolicizma kot študent "delal skrajno liberalnega, brezbožnega". Šusteršič naj bi bil tudi "eden največjih kvantežev", ki je poznal "nešteto povesti iz spolnega življenja dijakov na Dunaju". Po Tumovem pričevanju je imel Šusteršič menda nespoštljiv odnos do svojih dobrotnikov v minoritskem samostanu, kjer "je moral zgodaj vstajati in moliti na koru cele ure". Še celo med molitvijo je baje študiral skripta.¹⁵ Tuma, ki je v svojih zrelih letih zamenjal politični tabor, je sicer morda res ne glede na politična nasprotja verodostojno zabeležil Šusteršičevo mladostniško vihravost. A to ne spremeni dejstva, da je z vstopom v javno življenje slednji vseskozi zagovarjal katoliška načela. Celoveč, obstaja veliko pričevanj, da je tudi intimno Šusteršič do smrti ostal globoko veren kristjan.

Leta 1886 se je Šusteršič kot koncipient zaposlil v odvetniški pisarni dr. Franca Papeža v Ljubljani. Svojo odvetniško pisarno je odprl 1. maja 1894 v prvem nadstropju zgradbe na Kongresnem trgu, kjer je ostal do leta 1908.¹⁶ Stavba je bila od leta 1893 v lasti ljubljanske škofije, a je zanimivo, da je bil prav Šusteršič tisti, ki je sestavil oporoko prejšnje lastnice.¹⁷

Leta 1892 se je v Ljubljani zgodil prvi slovenski katoliški shod, ki je postavil temelje politični organizaciji katoliških narodnjakov. Bil pa je to tudi Ivanov prvi javni politični nastop. Duhovnik Janez Kalan je v svojih spominih prav ta nastop označil za prelomnico v razvoju slovenskega katoliškega gibanja: "Dr. Šusteršič je prvič javno nastopil na prvem katoliškem shodu. Potem pa je, ker je manjkalo sposobnih laikov, dasi še mlad, kmalu vzel vajeti naše politike v roke in jo dolgo časa spretno in srečno vodil. Imel je lepe zmožnosti: spretnost, odločnost, neustrašnost, požrtvovalnost. Bil je rojen politik. Veseli smo bili, da smo ga imeli. Razbil je obroč in moč prevladujočega liberalizma med nami in priboril katoliškemu slovenskemu ljudstvu vodilno vlogo v deželi. Na Dunaju so mu rekli 'nekronani vojvoda kranjski'."¹⁸

Ivan se je poročil s hčerjo dvornega svetnika Josipa Šumana Bogomilo, ki je podobno kot on izhajala iz legitimistične in globoko verne družine. Njen oče, sin kmečkih staršev iz Štajerske, ki se je že kot študent slavistike zgledoval po Franu Miklošiču, je napravil vzorno učiteljsko kariero. Od konca leta 1884 je bil ravnatelj ljubljanske gimnazije, v letih 1890–1900 pa je opravljal delo deželnega šolskega nadzornika v Ljubljani. S svojimi

slavističnimi razpravami, v katerih je zagovarjal Kopitarjevo tezo, da so hrvaški kajkavci Slovenci, si je nakopal veliko kritik pri Hrvatih.¹⁹ Verjetno si je takrat težko predstavljal, da bo njegov zet nekoč zagovarjal stališča hrvaškega "očeta domovine" Anteja Starčevića, ki je Slovence obravnaval kot "plainske Hrvate". Ali pa da se bo Alojz Šusteršič celo nekoč razglašal za Hrvata.

Šumanova hči Bogomila je slovela po "olikanem, naravnost plemiškem obnašanju" in je bila med predstavnicami katoliške politične elite "redka dama, ki si jo mogel postaviti v vsako, tudi najbolj izbrano družbo". Za večino Šusteršičevih privrženec, ki so izhajali iz kmečkega okolja, je bila njegova meščanska žena redka pojava. Ali kot je to doživetvo opisal eden izmed njih: "Če si jo namreč poznal le od daleč in le po njenem nastopu v javnosti, si dobil napačen vtis, da je to zelo visoka dama, pred katero si se bal nekako v svoji kmečki nastrojenosti, da se ne boš znal obnašati po vseh pravilih etikete. Kadar sem jo srečal na ulici in jo pozdravil, sem čutil pred njo neko distanco, ki je odklanjala vsako domačnost. Ko sem jo kasneje osebno bolje spoznal, sem videl, da je to srčno plemenita gospa dobrega srca, skromna, a vedno do skrajnosti umerjenega in olikanega obnašanja, kar je povzročilo, da Šusteršičeva družina ni razvila dovolj prijateljskih vezi z drugimi. Žene naših izobraženih laikov, redkokatera iz meščanskih krogov, so se ob tej fini dami čutile nekako majhne, nerodne in to je psihološko slabo vplivalo na razmerje med vodilnimi osebami v našem taboru."²⁰

Ob takšni spremljevalki Ivanu ob različnih protokolarnih dogodkih gotovo ni bilo nerodno. Počasi je Bogomila prevzemala tudi vlogo "prve dame" v krogu slovenskih politikov na Dunaju, kjer se je Ivan kmalu povzpел med vodilne slovenske poslance. Dne 11. februarja 1901 je bila tako Bogomila prva ženska, ki je s svojo pristnostjo počastila zborovanje dijaškega društva katoliških narodnjakov "Danica" na Dunaju. Ob tej priložnosti so ji mladi privrženci soprogove stranke podarili lep šopek.²¹

Zasebno je Bogomila delovala povsem drugače od vzvišene aristokratke, za kakršno so jo imeli tisti, ki so jo poznali samo z distance. V družini so jo ljubkovalni klicali "Bogo" ali tudi "teta Mila". Rodila je štiri otroke: Iva, Bogomilo, Alfonza in Ferdinanda (Ferija). Alfonz je umrl že v nekaj dneh, edina hči pa je prav tako zapustila svet že v otroških letih. Sin Ivo je po očetovem zgledu študiral pravo, njegov mlajši brat Ferdinand pa tehniko.

¹⁵ Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 161–162.

¹⁶ Kržan, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 2–6.

¹⁷ Prim. NŠAL, Zapuščina Jožefa Šiške, nedatirana zabeležka Jožefa Šiške o omenjeni nepremičnini

¹⁸ NŠAL, Zapuščina Janeza Kalana, Tipkopis spominov Janeza Kalana.

¹⁹ Prim. ASBL, Mapa Josipa Šumana, zbirka člankov o Josipu Šumanu.

²⁰ Škerbec, *Pregled*, II, str. 64–65.

²¹ Marinko, *Po desetih letih*, str. 111.

Prva dama katoliškega tabora: Bogomila Šusteršič s sinovoma Ivom (sedi levo) in Ferijem (v sredi) (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitzza).

Med družinskimi prijatelji Šusteršičevih je zavzemal posebno mesto najznamenitejši hišni učitelj na Slovenskem dr. Pavel Turner. S tem štajerskim izobražencem plemiških navad se je Ivan spoznal preko soproge Bogomile in njene sestre Melitte. O prijateljstvu s Turnerjem priča tudi odlomek iz pisma leta 1909, ki mu ga je Šusteršič pisal skupaj s soprogo in sinom Ivom: "Velecenjeni prijatelj! Danes v čast naše zaroke – pred 19 leti – smo odprli steklenico Vašega Mariborčana – rojaka mojega. Dragi! Upam in želim, da Si tako zdrav, kakor je Tvoj muškatelec dober. To je res izborna kapljica in čestitam Ti iz srca k temu pridelku. Vidim, da si postal mojster v vinarstvu. – Prisrčna hvala za Tvojo preprijazno oceno mojega javnega delovanja. Baš tvoje priznanje me navdaja s posebnim ponosom. Dal Bog, da pride naš narod do boljše bodočnosti! Žalibog leži pred nami še dolga in mučna pot – koliko kapljic, toliko let, Bog nam daj živeti – potem bomo že doživeli kaj boljšega."²²

Ivan si je kot voditelj južnoslovanskih poslancev na Dunaju vztrajno krepil ugled. To lahko sklepamo na podlagi pisma, ki ga je njegov poslanski kolega (in kasnejši rival) dr. Anton Korošec 28. decembra 1908 poslal Franu Jankoviču: "Na Dunaju smo sedaj visoko zgoraj. Če se posreči potisniti v kot Mladočehe in če se parlamentarizira pred zopetnim sestankom državnega zbora, potem je po človeški previdnosti gotovo, da bo tudi eden Slovencev sedel v ministrstvu kot strokovni minister. ... Nemci tudi nič ne protestirajo proti dr. Šusteršiču, ako bi eventualno prišel v poštev. Pri cesarju pa je dr. Š[usteršič] v izredni milosti zaradi svojega lojalnega zadržanja v bosanski aneksijski zadevi. Cesar je

rekel ad parre narrandum javno k ministrom: Dr. Š[usteršič] ist doch ein guter Österreicher!"²³

Očitno je Franc Jožef pozabil na zamere, ki jih je gojil do Šusteršiča zaradi obstrukcije v kranjskem deželnem zboru, ki jo je slednji sprožil v boju za volilno reformo proti kranjskim liberalcem. Med Ivanovimi sorodniki se je začel širiti glas, da je imel celo to čast, da se je znašel med povabljeni za kosilo s cesarjem. Življenjski slog borca za pravice kranjskih kmetov se sedaj ni prav nič razlikoval od drugih premožnih meščanov tiste dobe. Njegova nečakinja Maria, ki je strica Ivana srečevala med družinskimi počitnicami v tirolskem Toblachu in v Dubrovniku, ga je v spominih opisala takole: "In potem je stric Ivan – v naših očeh – postal strašno bogat in se je s svojo Bogo odpravljal na čudovita potovanja. Enkrat smo brali, 'da sta sedaj v Parizu, pa v Švici, pa da na Dunaju stanujeta v Hotel de France'." Februarja 1907 si je Šusteršič privoščil celo obisk mondenega Monte Carla, da si med palmami, limonami in oranžami nabere novih moči pred bitkami v državnem zboru.²⁴

Ko se je v začetku leta 1912 Ivan zavihtel še na mesto kranjskega deželnega glavarja, se je zdelo, da njegove moči ni mogoče zlomiti. A z radikalizacijo politike južnoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu na predvečer prve svetovne vojne je začela Ivanova zvezda hitro ugašati.

Zanimivo je spremljati narodnopolitično orientacijo bratov Šusteršič. Ivan je po pripovedovanju njegove nečakinje veljal v družini za "panslavista" in "voditelja Slovanov". Nasprotno pa je bil Abdon "čisto nemško usmerjen" in se je podpisoval kot "Schusterschitz".²⁵ A svojega slovensko pisanega priimka mu uradno ni uspelo izbrisati, čeprav se je v zvezi s tem celo obrnil na duhovnika, ki ga je vpisal v krstno knjigo.²⁶ Pričakovati bi bilo, da bo Ferdinand daleč stran od rodne Kranjske pozabil na svoje slovensko poreklo, a večinoma v slovenščini pisana pisma članom družine govorijo nasprotno. "Barbarski nemški jezik" se mu je zdel "preveč tuj" in čudil se je, "da obstajajo milijoni ljudi, ki s tako smešno neudobnim jezikom sploh lahko shajajo". Po Ferdinandovem mnenju naj bi bili "Nemci nasploh samo še napol civilizirani barbari, o čemer nam nedvomno priča njihovo obnašanje v avstrijskem državnem zboru".

Zdi se, da je bil Alojz še najmanj narodnopolitično izpostavljen, kar je bilo za cesarsko-kraljevega mornariškega častnika povsem običajno. Poleg nemščine, angleščine, italijanščine in špan-

²³ PAM, Zapuščina Frana Jankoviča, Koroščevo pismo Jankoviču, 28. 12. 1908.

²⁴ NŠAL, Zapuščina Ivana Šusteršiča, Šusteršičevo pismo Šiški, 2. 2. 1907.

²⁵ Sylvester, *Vom toten Parlament*, str. 33–34.

²⁶ AGS, Pismo J. M. Kržišnika Abdonu Šusteršiču, 31. 1. 1902.

²² PAM, Zapuščina Pavla Turnerja, Šusteršičevo pismo Turnerju, 15. 6. 1909. Zahvaljujem se dr. Mateji Matjašič Friš za pomoč pri pridobivanju Šusteršičevih pisem Turnerju.

ščine je največ uporabljal francoščino, zato je v družini veljal za frankofona. Pri tem je treba poudariti, da sploh ni bil edini med brati, ki je znal francosko. Obvladal jo je tudi Ivan, ki si je skupaj s soprogo omislil celo *Mademoiselle*, Francozinjo, ki je poskrbela za to, da se je doma veliko govorilo francosko. Za največjega poliglota pa je veljal nemškonacionalno čuteči Abdon, ki je menda govoril vse slovanske jezike, italijansko, francosko, angleško, začel pa se je učiti celo arabsko.

Vojna

Medtem ko je Balkan po aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908 postajal vedno večji sod smodnika, je na drugem koncu sveta, v prav tako nemirni Mehiki, zašel v težave Ferdinand. Slednji se je po zgodnji ženini smrti močno zadolžil in s posojilom 10.000 kron ga je moral rešiti Ivan. Posojila mlajši brat ni nikoli dobil vrnjenega. Revolucionarne razmere, v katerih se je znašla Mehika po umiku dolgoletnega predsednika Porfiria Díaza leta 1911, so navdihnile tudi avanturistično navdahnjenega Ferdinanda. Ko je Díazov glavni konkurent Francisco I. Madero postal žrtev zarote svojega lastnega šefa generalštaba Victoriana Huerte, se je dežela pogreznila v anarhijo, kar je prisililo tudi Ferdinanda, da se je vključil v vojne spopade na strani Huerte. Svoje dogodivščine je doživeto opisoval v pismih svojim bratom in Bogomili, pri čemer je zavzeto spremljal tudi novice iz Evrope.²⁷ V enem izmed pisem, ki se je ohranilo v družinskem arhivu, je zapisal: "Kar zadeva nemire na Balkanu, so vse moje simpatije na strani balkanskih držav, ki imajo pravico zadržati tisto, kar so si priborile z mečem in krvjo. Cel svet obžaluje, da Avstrijci, ki jim vladajo umazani Madžari, želijo ljudem to pravico oporekati." Zaradi težkih razmer, v katerih se je znašel Ferdinand, je Ivan pomladi 1914 želel evakuirati njegova otroka iz nemirne Mehike na Kranjsko.²⁸ A njune načrte je prekrizal izbruh prve svetovne vojne v Evropi.

Med vojno, ko je dotedanja avstro-ogrška zaveznica Italija kmalu prestopila v tabor Antante, so se Šusteršiči odlikovali na različnih frontah. To je veljalo tudi za sina deželnega glavarja Iva, ki je najprej služboval v Zagrebu, kjer je skrbel za urjenje vojaških novincev. 25. septembra 1914 pa je deželni glavar prejel iz Zagreba telegram, v katerem ga sin obvešča o premestitvi v Srbijo. Ko je Bogomila izvedela, da bo njun Ivo prestavljen na fronto, je bila po pričevanju moževega političnega zaupnika Evgena Lampeta "vsa iz sebe". Imela naj bi namreč

"fiksno idejo, da bo sin padel". Deželni glavar je odpovedal že sklicano sejo deželnega odbora in se s soprogo odpeljal v Zagreb poslovit od sina.²⁹ A zle slutnje so se kmalu uresničile. Sledila je namreč premestitev Iva na soško fronto, kjer je padel 28. novembra 1915.³⁰

Alojz je najprej poveljeval linijski ladji *Árpád*. Ko je poveljnik avstro-ogrške vojne mornarice Anton Haus 24. maja 1915 zjutraj s floto napadel vojaške cilje vzdolž italijanske jadranske obale, je pri napadu na Ancono s svojo ladjo *Árpád* sodeloval tudi Šusteršič. Septembra 1917 je prevzel poveljstvo linijske ladje *Zrinyi*. Za odlične zasluge v boju proti so-vražniku je bil odlikovan z *Redom železne krome 3. razreda*.

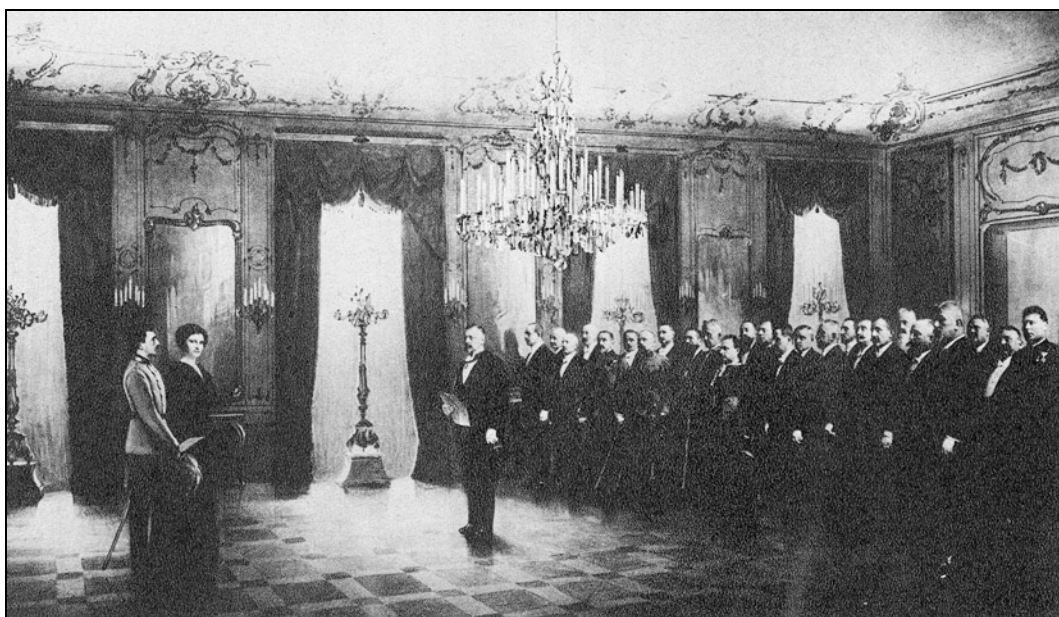
Padli vojak: Ivo, starejši sin Ivana Šusteršiča, ki je leta 1915 padel na soški fronti (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitzza).

²⁷ Prim. AGS, Ferdinandova pisma Ivanu, 27. 9., 4. 10. in 30. 12. 1913.

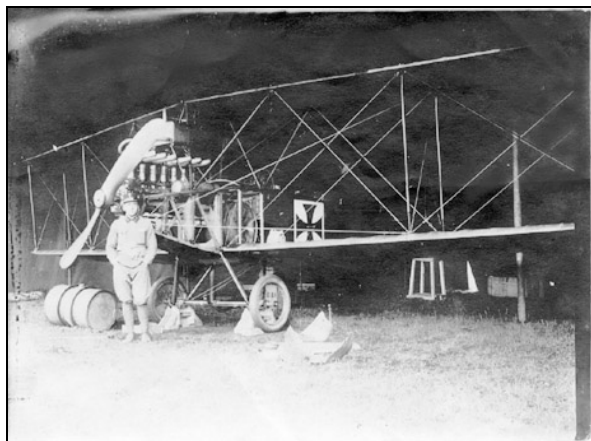
²⁸ AGS, Pismo Rudolfa Meyerja Ivanu Šusteršiču, 25. 5. 1914.

²⁹ Ambrožič, *Dnevniški zapiski*, str. 65.

³⁰ OAA, Pismo Gregorja Schusterschitzza avtorju, 2. 12. 2009.

"Nekronani vojvoda kranjski": deželni glavar dr. Ivan Šusteršič na čelu deputacije Vojvodine Kranjske pri cesarju Karlu (Šuklje, Sodobniki : mali in veliki, str. 362).

"Leteči Fritz": Friedrich Schusterschitz, Abdonov sin, ki je 22. avgusta 1917 izvedel do takrat sploh najdaljši letalski izvidniški polet nad Dobrudžo in si kot najmlajši v zgodovini habsburške monarhije prislužil Red železne krone III. razreda (foto: Arhiv Gregorja Schusterschitza).

Bratje Šusteršič so še vedno upali, da je habsburško monarhijo možno rešiti. Tudi ni še prav nič kazalo, kakšen bo končni izid svetovne vojne. Gotovo jih je razveselila vest, ko je Abdonov sin Fritz 22. avgusta 1917 izvedel pravi podvig med letalskim izvidniškim poletom nad Dobrudžo. "Dobrudsch-aflug" je bil dotedaj najdaljši tovrstni polet, zanj pa si je Fritz kot najmlajši v zgodovini habsburške monarhije prislužil *Red železne krone III. razreda*.³¹

Medtem ko se je Ivan na Kranjskem spopadal z vedno močnejšo opozicijo pod Koroščevim vodstvom, je Alojz marca 1918 prevzel Okrajno obrambno poveljstvo v Hercegovnem. Sledila je premestitev v Pristaniško admiraliteto v Pulju, kjer je v funkciji odposlanca pristaniškega admirala tudi pričakal konec vojne. Novembra 1918 ga je cesar Karel imenoval za kontraadmirala, čeprav je njegovo cesarstvo že razpadlo.

Ivan je nasprotoval vključitvi Slovencev in Hrvatov in državo Karadorđevićev, zato je oktobra in novembra 1918 kot prvi javno predlagal, da se prostor Srednje Evrope preoblikuje v zvezo podonavskih držav, ki bi bila del neke širše evropske skupnosti. Opozarjal je, da se bodo Slovenci v jugoslovanskem državnem okviru znašli v primežu velikosrbskih in unitarističnih sil. Šusteršič je zaradi takšnih opozoril ob prevratu 1918 moral iz Ljubljane bežati, saj so menda za voditeljem "avstrijakantov" že oprezali vročekrvneži, ki so ga v imenu jugoslovanske ideje želeli obesiti. Umaknil se je v Avstrijo in Švico, zato ga lahko označimo za enega od prvih slovenskih političnih emigrantov. Marsikaterega njegovega privrženca je odnesla politična čistka, ki so jo izvedli pristaši novega režima, ki pa so ga povečini sestavljali Šusteršičevi nekdanji politični sopotniki, po prevratu seveda že zvesti častilci dinastije Karadorđevićev.

³¹ OAA, Pismo Gregorja Schustershitza avtorju, 26. 1. 2005.

V novi državi

Po prevratu si je Ivan za svojo novo domovino izbral Švico. Čeprav je tja večkrat potoval že pred prevratom in je tamkajšnje razmere dobro poznal, pa se je zanj zaradi finančnih težav začelo mučno obdobje boja za preživetje. Ostal je tako rekoč brez prijateljev, njegovi nekdanji strankarski kolegi pa so si prizadevali, da bi ostal v tujini čim dlje. Še naprej pa si je dopisoval z brati. Alojz je dobil diplomatsko nalogo. Dodeljen je bil namreč Vojni misiji v okviru delegacije Kraljevine Srbije (zaradi nasprotovanja Italije se jugoslovanski predstavniki niso mogla prijaviti kot delegacija Kraljevine SHS) na mirovni konferenci v Parizu, ki je začela zasedati januarja 1919, kot izvedenec za pomorska vprašanja. Alojz je Ivana o dogodkih na konferenci obveščal prek pisma, ki pa jih žal ni mogoče več najti.³²

Ohranila pa so se pisma, ki sta jih Ivanu pisala brat Ferdinand in njegova nečakinja Eloisa. Zaradi vojne je bila Ivanova korespondenca z bratom v Mehiki prekinjena nekaj let. Po prvem neuspelem poskusu pomladi 1919, ko na Ferdinandovo pismo Bogomili ni bilo odgovora, je Ferdinand 15. septembra poslal še eno pismo. V njem je bratu pojasnil, da je med vojno deloval v podjetju *Nueva Compañia Minera de la Mazata y Anexas*, kjer pa je bil večinski kapital francoski. Kot je zapisal v pismu, je imel zaradi tega "mnogo sitnosti", saj mu ni bilo mogoče skrivati "simpatije do uboge Avstrije".³³ Omenjeno pismo je prispelo do naslovnika, saj je Ferdinand 17. novembra 1919 v odgovoru izrazil "nepopisno veselje", ker ga je prejel. Tudi tokrat je poudaril, da je imel v preteklih letih veliko skrb zaradi dejstva, da je bil Ivan "vmešan v avstrijsko politiko". Prav tako pa je bratu potožil, da je imel tudi sam v Mehiki "nekoliko sitnosti", ker je svoji "cesarju Franc Jožefu dani prisegi zvest ostal". Pohvalil se je, da njegovo novo rudarsko podjetje *Minera de los Tres Señores* v Etzatlanu posluje dobro in da bi bilo najbolje, če bi v Mehiko prišel tudi Ivan z družino. Čeprav je menil, da mehiška revolucija še ni končana, je bil hkrati prepričan, da so tamkajšnje razmere "neizmerno boljše kot v Evropi".³⁴ Tudi Ferdinandova hči Eloisa je v svojem v slovenščini pisanem pismu stricu izrazila željo, da se preseli v Mehiko.³⁵

Ivan, ki je takrat bival v Hotelu Fleuri v Lozani, se za odhod v Mehiko ni odločil. Očitno je kljub izgnanstvu računl, da se bo lahko kmalu vrnil v politiko. Tako je tudi v članku, ki ga je 9. januarja 1919 objavil v švicarski reviji *La Voix de l'Humanité* – *Die Menschheit*, jugoslovanski državi prerokoval

dobre možnosti ohranitve v sicer zanjo neprijaznem mednarodnem okolju.³⁶ Namen članka je bil jasan. Ivan se sicer (še) ni odrekel svaril o škodljivosti centralističnih tendenc srbske politične elite, ki jih je objavljajl v svojih glasilih tik pred prevratom. A hkrati je poslal novemu monarhu dovolj močan signal, da bi mu bil ob morebitnem dovoljenju za vrnitev v domovino lojalen.

A vrnitev v domovino je bila očitno še daleč. Jugoslovanske oblasti mu namreč niso bile niti toliko naklonjene, da bi Bogomili in Feriju dovolile odhod v Švico. Tako je Bogomila pozimi 1920 ilegalno zapustila Kraljevino SHS in se napotila k soprogu. Pobeg je uspel in družinica je bila ponovno združena v Lozani. Po Abdonovem pričevanju naj bi bili samo nekaj dni po njenem odhodu na njena vrata v Ljubljani potrkali "Srbi", a so tam naleteli samo na mamo Šumanovo. Ta je osuplim nepovabljenim obiskovalcem na vprašanje, kje je njena hči, odgovorila: "Radi bi govorili z mojo hčerjo? Žal to ne bo mogoče, saj je prejšnjo sredo odpotovala v Švico."³⁷

Za razliko od Ivana, ki mu je bila vrnitev v jugoslovansko državo prepovedana, je Alojz še računl na domovinsko pravico. Po vrnitvi mu je regent Aleksander ponudil mesto v diplomaciji, a ker je verjetno pričakoval, da bo lahko nadaljeval svojo bleščečo mornariško kariero, je regentovo ponudbo zavrnil. Minister za vojsko in mornarico Branko Jovanović je Alojza po vrnitvi iz Pariza obvestil, da je določen za člana reparacijske komisije na Dunaju in naj počaka na poziv. Čeprav si je želel novih nalog v kraljevi mornarici, ga minister za vojsko in mornarico očitno tam ni želel več videti. Dopis o tem mu je posredoval prav njegov nekdanji soborec iz časov intervencije na Kitajskem, sedaj kontraadmiral Wickerhauser. 1. junija 1921 so Šusteršiča upokojili.

V poldrugo leto trajajočem obdobju, ko je deloval v Parizu in je čakal na napotitev na Dunaj, je Alojz prejemal plačo v dinarjih. Toda ob upokojitvi mu je bila kot izhodišče za izračun pokojnine določena plača v kronah po starem avstrijskem zakonu in mu ni bila priznana delovna doba v jugoslovanski kraljevi mornarici. To izhodišče pa je bilo za Alojza precej manj ugodno, zato se je čutil oškodovanega. To še zlasti, ker je sodišče v sorodnem primeru poročnika fregate Henrika Zemanje odobrilo, da se mu v delovno dobo šteje tudi delovanje v novoustanovljeni mornarici jugoslovanske države. Kasneje si je Alojz to odločitev vojaških oblasti razlagal kot znak nezaupanja zaradi njegove preteklosti in habsburški mornarici. Vse njegove pritožbe na so-

³² OAA, Prim. pismi Gregorja Schusterschitza avtorju, 9. 2. 2004 in 22. 6. 2009.

³³ AGS, Ferdinandovo pismo Ivanu Šusteršiču, 15. 9. 1919.

³⁴ AGS, Ferdinandovo pismo Ivanu Šusteršiču, 17. 11. 1919.

³⁵ AGS, Eloisino pismo Ivanu Šusteršiču, 17. 11. 1919.

³⁶ Šusteršič, *Der südslavische Staat*. Zahvaljujem se sopredsedniku Švicarskega panevropskega gibanja Andréju Poulinu, ki mi je posredoval kopijo omenjenega članka.

³⁷ AGS, Družinska kronika.

dišča so bile neuspešne, za kar je krivil srbske oblastnike.³⁸

Avgusta 1922 je beograjska vlada naposled izdala Ivanu dovoljenje za vrnitev v domovino.³⁹ Volitve v Narodno skupščino Kraljevine SHS so bile razpisane za 18. marec 1923. Ivan je v ta namen ustanovil lastno stranko, ki je nastopila proti nekdanjim strankarskim kolegom, sedaj zbranim okoli Korošca. Zaradi Ivanovih napadov na klerikalizem so tudi nekateri najzvestejši privrženci začeli dvomiti, ali ni morda njihov vojvoda med bivanjem v tujini odpadel od vere. Celo njegov zvesti privrženec Matija Škerbec je bil v dilemi zaradi govoric, ki jih je širil krog Antona Bonaventure Jegliča, a je ob Ivanovem obisku Tržiča spoznal, da te še zdaleč ne držijo: "Ko je tedaj prišel v Tržič, je bila njegova prva pot v župno cerkev, počastit presv. Rešnjeg Telo. Priznati moram, da je tudi name nekaj vplivalo sumničenje njegovih nasprotnikov, ki so podtalno širili govorice, da je vsa Šusteršičeva pobožnost le hinavščina. Skoro sem se bal, da bo sedaj, ko je doživel toliko zla ravno od tako zvanih 'katoliških' krogov, njegova pobožnost uplahnila, pa je bilo narobe res."⁴⁰

Na volitvah je Ivan doživel katastrofalen poraz, ki ga je gotovo potrl. A je vztrajal naprej. O tem priča tudi pismo, ki ga je njegova soproga 29. novembra 1923 napisala zvestemu družinskemu prijatelju Turnerju: "Moj soprog je srečen, da mora zopet živeti v domovini. Sedaj mora delati in denar služiti, kajti naše emigrantstvo je požrlo naše prihranke. ... Moj soprog upa, da se bodo razmere konsolidirale in da bode država po težkih evolucijah ozdravela in cvetela. Pri tem zdravem in bogatem materjalu, ki ga ima Jugoslavija, ne more biti drugače. Upam, da njegov optimizem ga ne bo varal."⁴¹ Ivanu je bilo težko priznati, da je politično mrtev. Svoj boj je nadaljeval. Kmalu se je pokazalo, da tudi na račun osebnega zdravja. S svojim političnim padcem se je "klerikalni vojvoda" sprijaznil šele, ko je bilo prepozno.

Zadnja poglavja

Jeseni 1924 je zadnji kranjski deželni glavar doživel srčni napad. Od takrat je imel težave pri govorjenju, opešal pa mu je tudi spomin. Kljub priporočilom zdravnikov, da mora počivati, je z delom v odvetniški pisarni nadaljeval. Po vrnitvi iz tujine je namreč potreboval kar nekaj časa, da je slednjo na novo vzpostavil. Zelel si je, da bi uživala takšen

ugled kot pred vojno, zato je delal še več, kot mu je dopuščalo zdravje. K njegovi izčrpanosti pa je pripomoglo tudi dejstvo, da je moral jemati močna zdravila, ki mu jih je predpisal zdravnik za bolezen ledvic. Ko je že kazalo, da se je izkopal iz težav pri poslovanju pisarne, pa ga je 1. oktobra 1925 ponovno zadela kap. Ohromel je po levi strani. 5. oktobra je izgubil zavest, čez dva dni pa je umrl.⁴²

Šusteršič je na predvečer svoje smrti napisal dve oporoki; eno je namenil soprogi Bogomili, drugo pa sinu Feriju. Čeprav je bilo morda pričakovati, da bodo njegove zadnje besede v znamenju politike, pa ni o njej niti ene same besede. Obe oporoki sta predvsem izpoved globoko vernega katoličana, ki si zgolj želi, da bi veri ostala zvesta tudi njemu najdražja sočloveka. Sinu Feriju je med drugim položil na srce naslednje misli: "Upam, da pridem k Bogu, kamor hrepenim in da tam dobim Tvojega brata Ivota, pa tudi Bogico in malega Alfonzka, ki ju ti nisi poznal in ki sta brez vsakega dvoma v naročju Božjem, ker sta odšla čista kot angelja iz tega sveta. Njima je bilo vse prihranjeno. Le trdno upam, da je Ivo z njima skupaj, naš ljubi Ivo... Ljubi Ferči, bodi do smrti zvest sv. Katoliški cerkvi. Živi, kakor ona uči, pokoravaj se njenim podukom in ukazom v vseh zadevah vere in morale. Rajši umreti, kot vedoma grešiti! Bodi dober, pošten, resnicoljuben, radodaren za dobro stvar. Zlasti za reveže imej odprte roke, obiskuj jih po možnosti, zgovarjaj se z njimi, kajti oni so ljubljenci Kristusovi, saj je o njih rekel: 'Karkoli ste enemu izmeje teh storili, to ste meni storili!' ... Moli! Zjutraj, opoldan, zvečer – kakor si videl pri meni. Poleg tega misli vedno na Boga. Njegov otrok si, Njegova volja naj se spolnjuje v Tebi!"⁴³

Podobno sporočilo je zapustil tudi soprogi. Naročil ji je, naj po možnosti vsak dan hodi k sveti maši in naj spoštuje Boga: "Človeška pamet je prekratka, da bi vse to razumela. Jaz pa ti v obličju smrti povem, da je tako! Ne poslušaj ljudi, ki drugače govore, da zakrivajo svojo lastno duševno revščino. Poslušaj mene, ki govorim iz groba k Tebi, ki te ljubim. V večnost grem z veselim srcem, ker grem k Bogu, ki ga ljubim čez vse. Ponižan v prahu, ga prosim odpuščanja mojih grehov. Trdno upam, da mi bo odpustil, ker ga ljubim. Iz sveta grem brez vsakega srda proti komurkoli. V svečani uri, ko stopim pred večnega sodnika, je vse malenkostno, kar je na tem svetu. Vse obledi in izgine – Bog je tu!"⁴⁴

³⁸ Prim. Dosje Vjekoslava Šusteršiča, HDA, 487, Ministarstvo orožanih snaga, Osobne mirovine. Zahvaljujem se dr. Zlatku Matijeviću, ki me je opozoril na citirano gradivo.

³⁹ *Slovenec*, 15. 8. 1922.

⁴⁰ Škerbec, *Pregled*, II, str. 69.

⁴¹ PAM, Zapuščina Pavla Turnerja, Pismo Bogomile Šusteršič Turnerju, 29. 11. 1923.

⁴² Prim. AGS, Bogomilino pismo Abdonu Schusterschitzu, 5. 7. 1925, Abdonovo pismo Ferdinandu Šusteršiču, 25. 10. in 20. 12. 1925.

⁴³ AMV, Nedatirana oporoka Ivana Šusteršiča, namenjena Feriju.

⁴⁴ ATŠ, Zapuščina Frana Jakliča, Nedatirana oporoka Ivana Šusteršiča, namenjena Bogomili.

Dne 25. oktobra 1925 je Abdon obvestil Ferdinanda o Ivanovi smrti. Naključje je hotelo, da je januarja 1924, torej v istem letu kot Ivan, tudi Ferdinand doživel infarkt. Ohromel je po levi strani, zato je moral večino časa ležati v postelji. Zanimivo pa je, da je Ferdinand v pismu Abdonu 19. novembra 1925 svoje slabo zdravstveno stanje pripisal tudi skrbem, ki jih je imel med vojno: "Med svetovno vojno sem ostal Avstriji zvest; to me je uničilo in uničen sem ostal."⁴⁵ Očitno Ivan ni bil edini Šusteršič, ki ni mogel preboleti razpada habsburške monarhije.

Abdon je umrl 14. januarja 1930 v Innsbrucku. Njegova hči Maria je o tem obvestila strica Ferdinanda, ki ji je napisal zelo čustven odgovor. Potožil je, da že več let ni z nikomer govoril nemško in se le s težavo pravilno izraža. Zapisal je, da samo še "vegetira", saj mu je revolucija odnesla vse premoženje. V Etzatlanu je ostal sam s hčerko Eloiso in njenim sinom Ferdinandom. Mehiško podnebje je vedno težje prenašal; zdelo se mu je preveč enolično.⁴⁶ Ferdinand se ni nikoli več vrnil iz Mehike. Umrl je 13. oktobra 1930.

Od Valentinovih sinov je tako ostal samo še Alojz, ki se je ustalil v Zagrebu. Njegov zakon z Alice mu ni prinesel naslednika. V hrvaški prestolnici se je začel izdajati za Hrvata, saj se je v večini dopisov podpisoval kot "Vjekoslav Šusteršič". Ob bratu Abdonu, ki je po prvi svetovni vojni zaprosil za italijansko državljanstvo in je do smrti ostal nemškonalno usmerjen, je tako tudi Alojz prevzel drugačno narodno identiteto, kot jo je imel brat Ivan. To, kar je slednji poudarjal pred vojno v svojih političnih nastopih pri promoviranju trialistične reforme državne ureditve, je sedaj Vjekoslav dokazal v praksi: slovenski in hrvaški narod sta del iste politične nacije. In ko so Hrvati naposled pod pokroviteljstvom Adolfa Hitlerja in Benita Mussolinija leta 1941 ob razpadu Kraljevine Jugoslavije dobili svojo Neodvisno državo Hrvaško, je tudi Vjekoslav končno dočakal popravo krivic glede pokojnine. Takrat je tudi izrazil upanje, da bodo v novi državi zavladali pravica, poštenje, mir in red. A nova hrvaška država se je obdržala le štiri leta in Vjekoslav je v Zagrebu doživel tudi prihod komunistične oblasti. Med vsemi Šusteršičevimi brati je dočakal najvišjo starost; umrl je 1. marca 1948.

⁴⁵ AGS, Ferdinandovo pismo Abdonu Schusterschitzu, 19. 11. 1925.

⁴⁶ AGS, Pismo Ferdinanda Šusteršiča Marii Hiller, 19. 2. 1930.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- AGS – Arhiv Gregorja Schusterschitza
 Maria (Mitzi) Hiller, *Familien-Chronik* (1960–1962).
 Korespondenca bratov Šusteršič.
 AMV – Arhiv Marije Vujasinovič
 ASBL – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona
 Mapa Alojza Šusteršiča.
 Mapa Jožefa Šumana.
 ATS – Arhiv Tadeja Sluge
 Zapuščina Frana Jakliča.
 HDA – Hrvatski državni arhiv
 487, Ministarstvo orožanih snaga, Osobne mirovine, Dosje Vjekoslava Šusteršiča.
 NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
 Zapuščina Janeza Kalana.
 Zapuščina Jožefa Šiške.
 Zapuščina Ivana Šusteršiča.
 OAA – Osebni arhiv avtorja
 Korespondenca z Gregorjem Schusterschitzem.
 ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv
 Kriegsarchiv: Marine Qual, 5166, Alois Schusterschitz, *Qualifikations-Liste*.
 PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
 Zapuščina Frana Jankoviča.
 Zapuščina Pavla Turnerja.

ČASOPISI

- Slovenec*, 1922.
Slovenski narod, 1925.

LITERATURA

- Bergant, Zvonko: *Kranjska med dvema Ivanoma. Idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*. Ljubljana : Inštitut za globalne politične študije, 2004.
 Erjavec, Fran: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana : Prosvetna zveza, 1928.
 Grdina, Igor: Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šusteršič. *Zgodovinski časopis* 50, 1996, str. 369–382.
 Grdina, Igor: Nekaj opazk o Šusteršičevi politiki pred in med prvo svetovno vojno. *Zgodovinski časopis* 53, 1999, str. 351–365.
Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917) (ur. Matjaž Ambrožič). Ljubljana, 2007.
 Hofmann, Ottokar: *Hydrometallurgy of Silver with Special Reference to Chloridizing Roasting of Silver Ores and the Extraction of Silver by Hyposulphite and Cyanide Solutions*. New York-London, 1907.

Jahresbericht des k.k. Obergymnasiums zu Laibach 1876–1881 (ur. Jakob Šmolej). Laibach, 1876–1881.

Jung, Peter: *Sturm über China. Österreich-Ungarns Einsatz im Boxeraufstand 1900*. Wien : Verlagsbuchhandlung Stöhr, 2000.

Koudelka, Alfred: *Unsere Kriegsmarine*. Wien, 1899.

Kranjec, Silvo: Šusteršič Ivan. *Slovenski biografski leksikon* 11 (1971), str. 731–734.

Mit S. M. S. Zenta in China. "Mich hatte auch diesmal der Tod nicht gewollt..." Aus dem Tagebuch eines k.u.k. Matrosen während des Boxeraufstands (ur. Claudia Ham-M. Christian Ortner) Wien : Verlag Österreich, 2000.

Pleterski, Janko: *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana : Založba ZRC, 1998.

Po desetih letih. Spominska knjiga "Danice" (ur. Vincencij Marinko). Ljubljana : Katoliška tiskarna, 1905.

Rahten, Andrej: Parlamentarni boj poslancev Slovenskega kluba proti Bienertovi vladi leta 1909. *Zgodovinski časopis* 50, 1996, str. 357–367.

Rahten, Andrej: Zadnji slovenski avstrijakant. Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča. *Zgodovinski časopis* 53, 1999, str. 195–208.

Rahten, Andrej: *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v dunajskem parlamentu*. Celje : Založba Panevropa, 2001.

Rahten, Andrej: Trialistični koncepti velikoavstrijskih krogov in slovensko vprašanje. *Slovenci v Evropi. O nekaterih vidikih slovenske povezanosti s sosedi in Evropo* (ur. Peter Vodopivec). Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2002, str. 43–54.

Schmidt-Brentano, Antonio: *Die österreichischen Admirale*, I–III. Bissendorf : Biblio Verlag, 1997–2005.

Sokol, Hans Hugo: *Des Kaisers Seemacht 1848–1914. Die k. k. österreichische Kriegsmarine*. Wien-München : Amalthea, 2002.

Sylvester, Julius: *Vom toten Parlament und seinen letzten Trägern*. Wien, 1928.

Škerbec, Matija: *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*, I–II. Cleveland, 1956–1957.

Šusteršič, Ivan: Der südslavische Staat. *La Voix de l'Humanité – Die Menschheit*, 9. 1. 1919.

Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*. Ljubljana : Založba Tuma, 1997.

Winterhalder, Theodor: *Kämpfe in China. Eine Darstellung der Wirren und der Beteiligung von Österreich-Ungarns Seemacht an ihrer Niederwerfung in den Jahren 1900–1901*. Wien-Buda-pest, 1902.

S U M M A R Y

The Šusteršič family – the history of a Carniolan legitimist family

The origins and political orientation of the Šusteršič family, from which the last Carniolan provincial governor descended, are in many respects reminiscent of Roth's protagonists of the *Radetzky march*. Valentin (1805–1885) is considered the "founder of the dynasty". He completed his law studies in 1841 and the following year he was sworn in as a civil and criminal judge. He worked at the district court in Kranj, where he fell in love with the very young daughter of a tavern owner, Marija Jalen. They married in 1851 and had six children: Alfonza, Ferdinand, Ivan, Abdon, Just, and Alojz. Alfonza devoted her life to Jesus and entered the convent. Ferdinand, who was born in 1859, was the complete opposite of his sister. He left Carniola in the prime years of his life and lived an adventurous life in the US and Mexico. Valentin's second son Abdon, who was born two years before Ivan, led an exemplary career as a clerk. Ivan was the most eminent member of the family, having established himself as a successful lawyer and made his way to the highest circles of Vienna's parliamentary politics. Alojz, the youngest of the six children, made a brilliant career as a navy officer and was especially noted for a daring action at the siege of the Peitang fort during the boxer rebellion. In matters of national interest, the Šusteršič brothers did not share the same views. Ivan, who returned to his homeland as the last provincial governor of Carniola, was regarded by the family as a "pan-Slavist" and "leader of Slavs". On the contrary, his brother Abdon was "completely pro-German", signing himself as "Schusterschütz". Furthermore, one would expect that being far away from his native Carniola, Ferdinand would forget about his Slovene origin. However, the letters to his family, which he mostly wrote in Slovene, show just the opposite. Alojz, on the other hand, began to identify himself as a Croat after the transition from the Habsburg Monarchy to the Yugoslav state. What was typical of all brothers was their insistence on Austrian dynastic patriotism, which fatefully influenced their adaptation to the reality of the Versailles system.